

Svenskan i Finland 19

Föredrag vid den nittonde sammankomsten för
beskrivningen av svenskan i Finland

Vasa den 6-7 maj 2021

Redigerade av
Siv Björklund, Bodil Haagensen, Marianne Nordman och Anders Westerlund

ISBN 978-952-69650-4-8 (tryckt)

ISBN 978-952-69650-5-5 (digital)

Denna publikation ingår i konferensserien *Svenskan i Finland*
(<https://blogs.helsinki.fi/svenskan-i-finland/publikationer/>).

ISSN 2489-4338 (tryckt)

ISSN 2489-4346 (digital)

Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet nr 82

ISSN 0473-8063

© Författarna och Svensk-Österbottniska Samfundet

Teknisk redaktör: Sofia Lindkvist

Utgivare: Svensk-Österbottniska Samfundet

Rådhusgatan 17 A 13, 65100 Vasa

Pärmbild: Åbo Akademis bildbank

Tryck: KTMP Group, Vasa 2022

Duande eller niande?

Uppfattningar om tilltal på svenska i Finland

Camilla Wide & Catrin Norrby

1 INLEDNING

Jämfört med många andra länder som till exempel Tyskland, Frankrike och även grannlandet Estland framstår Finland som ett klart du-land (jfr Clyne m.fl. 2009; Lappalainen 2015; Jalli & Pajusalo 2015). Niandet har ändå bevarats som en språklig resurs i vissa situationer både på finska och svenska. Det är också ett av de områden där svenskan i Finland skiljer sig från svenskan i Sverige (Saari 1995; Fremer 1996; Norrby m.fl. 2021). Samtidigt förekommer niande i förhållandevis få sammanhang i Finland, och uppfattningarna går isär om hur och när man överhuvudtaget kan eller ska nia. Att denna variation förekommer har noterats av bl.a. Mara och Huldén (2000), Norrby m.fl. (2007) och Clyne m.fl. (2009), men hur den ser ut i dag har inte undersökts närmare. Syftet med vår studie är att bidra till forskningen kring svenskt tilltal på denna punkt.

För att kartlägga vilka uppfattningar det finns om tilltalet på svenska i Finland, genomfördes en frågelista vid Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) hösten 2019. I denna artikel analyserar vi svaren som sändes in efter lanseringen av frågelistan i december 2019 och fram till maj 2020 då insamlingen avslutades. De frågor vi söker svar på gäller särskilt variationen i tilltalsskicket: Vilka uppfattningar förekommer, och hur varierar de till exempel mellan åldersgrupper? Kommenteras regionala skillnader i svaren på frågelistan? Vilka sammanhang för duande/niande nämns i frågesvaren?

Vi inleder med att kort presentera tilltal som fenomen i svenska i avsnitt 2 och frågelistan vid SLS i avsnitt 3. Efter det analyserar vi svaren på frågelistan i avsnitt 4 och avslutar artikeln med några allmänna slutsatser i avsnitt 5.

2 TILLTAL I SVENSKA

Jämfört med tilltalsskicket i språk som tyska och franska har tilltalsskicket på svenska förändrats radikalt under de senaste hundra åren (Clyne m.fl. 2009, 22–23). Det äldre systemet med titlar och tredje person, niande, duande och undvikande av tilltal har ersatts med ett system där duande dominerar starkt (SAG 2, 266–270). Som ett resultat av den s.k. du-reformen som startade i slutet av 1960-talet försvann bruket av titlar och tredje person så gott som helt och hållet (Norrby m.fl. 2007). Också niandet minskade kraftigt, i synnerhet i Sverige där *ni* under 1800- och 1900-talen kommit att associeras med nedåtriktat tilltal av

personer utan titel (Ahlgren 1978). På 1980-talet började man notera ett nytt niande som uttrycker hövlighet utan de tidigare negativa konnotationerna (Mårtensson 1986). Det nya niandet verkar ändå inte ha blivit särskilt utbrett (Norrby & Håkansson 2004).

Duande är det klart dominerande mönstret också i Finland i dag. Niandet försvann emellertid inte totalt under du-reformen, varken på svenska eller finska (för finska, se Yli-Vakkuri 2005; Paunonen 2010; Lappalainen 2015). Trots att nedåtriktat niande också förekommit i vissa sammanhang i Finland, hade *ni* inte kommit att bli fullt lika problematiskt i Finland som i Sverige (Mara & Huldén 2000; Norrby m.fl. 2007; Tandefelt 2013, 97; Fremer 2019). Att nia någon man inte känner uppfattas fortfarande i dag som artigt av en del i Finland, medan andra upplever niandet som t.o.m. starkt negativt och avståndstagande (Yli-Vakkuri 2005). Tilltal med uttryck utan explicit duande eller niande (t.ex. *Får det vara nåt mer?*) används därför fortsättningsvis ofta i situationer då man inte vet om mottagaren vill bli duad eller niad (Yli-Vakkuri 2005; se även Hakulinen 1987).

På 1990-talet jämförde Maria Fremer (1996) tilltal i servicesamtal från Finland och Sverige. I det finländska materialet ingick även samtal på finska. Direkt tilltal (med *du*) visade sig inte oväntat vara vanligare i samtalen från Sverige än i samtalen från Finland. Frånvaro av explicit tilltal var det vanligaste mönstret bland expediterna i samtalen på finska (t.ex. *kyllä saa sitten vaihtorahaa takaisin* 'nog får [Ø] sedan växel tillbaka'). I de finlandssvenska samtalen i Fremers material var niande däremot det vanligaste mönstret. Också i de enkätsvar och intervjuer från början av 2000-talet som Norrby m.fl. (2007) och Clyne m.fl. (2009) analyserar framstod *ni* som klart mer gångbart och utbrett i Finland än i Sverige. De finlandssvenska informanterna (från Vasa) sade sig oftare än informanterna från Sverige (Göteborg) använda något annat än *du*, till exempel *ni*. De uppgav också att de niar i fler situationer och även vid tilltal av yngre personer jämfört med informanterna från Sverige.

Inom det nyligen avslutade forskningsprogrammet "Interaktion och variation i pluricentriska språk" (IVIP, se Norrby m.fl. 2021) fanns tilltal också med bland de kommunikativa mönster som studerades. Analyser av äldre läkare-patientsamtal från 1980- och 1990-talen (Norrby m.fl. 2014; Norrby m.fl. 2015a; Wide m.fl. 2019) samt nyinspelade servicesamtal vid biljettkassor och liknande (Wide 2016; Norrby m.fl. 2015b; 2018) visade att duande dominerar mycket starkt i Sverige men också är det klart vanligaste mönstret i Finland i dag. Niande förekommer främst hos dem som har en institutionell roll i samtalen från Finland (läkare, personal vid teatrar och liknade). Samtidigt framträder en klar generationsskillnad i servicesamtalen. Äldre personal i Finland (i åldern 50–60), som varit med om du-reformens påverkan, niar mycket mer sparsamt än yngre personal (i åldern 20–30), som använder sig av niande vid sidan av andra alternativ (duande, kollektivt *ni*, inget tilltal). Undvikande av tilltal via lexikaliserade fraser visade sig också vara mest typiskt hos de yngre anställda i Finland, vilket kan relateras till det allmänna finländska mönstret att undvika

direkthet (Yli-Vakkuri 2005; se även Saari 1995). Skillnaderna mellan de sverigesvenska och de finlandssvenska samtalen inspelade inom IVIP 2013–2016 är ändå mindre än till exempel i Fremers material från 1990-talet (jfr Fremer 2019).

Också det nya materialet från IVIP visade sålunda att frågan om duande eller niande fortfarande är aktuell i Finland på ett annat sätt än i Sverige. Detta bekräftades också av kommentarer till reportage om forskningsresultaten från IVIP i medier (t.ex. Hoffmann 2018), där uppfattningarna klart gick åt olika håll. Att undersöka uppfattningarna närmare framstår därför som relevant.

3 MATERIAL

Som framgått ovan består materialet för studien som presenteras i föreliggande artikel av svar på en frågelista vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Denna frågelista, som hade namnet "Duande och niande – hur gör vi i dag?" (SLS 2347), genomfördes av SLS arkiv på initiativ av Camilla Wide (Södergård 2020a). Frågelistan publicerades på SLS webbplats och i *Källan* (2/2019, 36), och var uppbyggd kring sju teman:

1. **Egen användning:** Hur använder du formerna *ni* eller *du* när du tilltalar en enskild person? Beskriv hur ålder, bekantskap och situation inverkar på ditt val. Vad tycker du kan anses som artigt, onödigt uppstylat eller passande för ens ålder? Använder du ibland *man* eller en passivform för att undvika att säga *du* eller *ni*?
2. **Yrkesroll:** Har du själv via din yrkesroll funderat på hur du tilltalar till exempel dina kunder? Hur har du resonerat? Har du vissa strategier som du tillämpar? Vilka?
3. **Känslor:** Vad tycker du själv om att bli duad eller niad? Väcker tilltalet reaktioner hos dig? Har du i någon situation känt att du blivit tilltalad på fel sätt? Kan du beskriva situationen och vad som kändes fel?
4. **Andra språk eller dialekter:** Upplever du att tilltal fungerar olika på olika språk, till exempel finska och svenska? Om du talar dialekt: upplever du att tilltalet fungerar på samma sätt i din dialekt som på standardsvenska eller högsvenska?
5. **Förändring:** Har du under din livstid varit med om någon större förändring i tilltalsskicket, till exempel i skolan eller på jobbet? Var, när och hur skedde det?
6. **Variation:** Har du lagt märke till skillnader inom Svenskfinland, till exempel mellan större och mindre orter? Finns det skillnader mellan olika regioner hur *ni* och *du* används? Beskriv dina iakttagelser.
7. **Tal och skrift:** Hur upplever du att tilltal i skrift (till exempel e-post) fungerar? Använder du *du* och *ni* på samma sätt i tal och skrift eller finns det skillnader?

Frågelistan besvarades av totalt 257 personer. 236 svar kom in via webben, 2 via e-post och 18 som papperspost (<https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLS+2347>). För studien som presenteras i denna artikel har vi analyserat de svar som kom in via webben, och bland dem utelämnat tomma blanketter och svar av andra än svenskspråkiga i Finland. Tabell 1 visar åldersfördelningen bland de 217 svar som ingår i studien.

TABELL 1 Antal informanter och åldersfördelning

Födelseår	Ålder	Antal
1929-1939	80-90	14
1940-1949	70-80	29
1950-1959	60-70	57
1960-1969	50-60	38
1970-1979	40-50	21
1980-1989	30-40	32
1990-2002	19-30	26
		217

Som framgår av tabellen är fördelningen mellan ålderskategorierna förhållandevis jämn, med undantag av kategorin 60-70 år, som har klart flest svar och kategorin 80-90 år, som har klart minst svar. Könsfördelningen är (som i de flesta undersökningar av denna typ) mer ojämn: 161 svar av kvinnor och 56 av män (ingen valde alternativet Annan).

Den regionala fördelningen enligt den första ort som informanterna nämnt visas i tabell 2. Huvudstadsregionen och övriga Nyland står tillsammans för cirka hälften av svaren (103) medan svaren från Österbotten (varav 15 svar från Vasa) utgör cirka 30 procent. Bland svaren från Åboland dominerar Åbo (18 av 29 svar).

TABELL 2 Regional fördelning

Område	Antal informanter
Huvudstadsregionen (Nyland)	66
Övriga Nyland	37
Åboland	29
Åland	16
Österbotten	62
Övriga områden	7
	217

I frågesvaren uppgav informanterna även (om de så önskade) sitt yrke. Att ge en översikt över alla de yrken som nämndes är inte möjligt här men man kan allmänt konstatera att spridningen är förhållandevis god och täcker flera olika sektorer av samhället.

4 RESULTAT

Vi går nu över till att presentera svaren från frågelistan. Vi koncentrerar oss på följande fem teman: egen användning och känslor (tema 1, 3 i frågelistan), yrkesroll (tema 2) samt variation (tema 6) och andra språk eller dialekter (tema 4). I fokus i vår studie står således de teman i frågelistan som primärt gäller

dagens tilltalsskick i muntlig kommunikation, vilket innebär att förändring (tema 5) och skillnader i tal och skrift (tema 7) inte behandlas närmare i analysen.

4.1 Egen användning och känslor

Det allmänna intrycket man får av frågelistsvaren är att duande – trots stor variation – är det klart vanligaste mönstret. Att göra beräkningar i ett kvalitativt frågelistmaterial är svårt men en grov indelning i informanter som tydligt föredrar duande, ibland niar eller gärna niar i vissa situationer, ger vid handen att cirka 60 procent av informanterna ser duande som det enda självklara alternativet. Exempel (1)–(2) illustrerar detta. (I exemplen har stavfel, skrivfel och tryckfel i informanternas svar korrigerats för att öka läsbarheten, men talspråkliga former som *nån* och *mej* har inte ändrats. Radbrytningar har utelämnats av utrymmesskäl.)

- (1) Jag säger alltid du till alla och vill själv bli duad. (Kvinna 70–80, pensionerad lärare)
- (2) "Ni" passar ALDRIG, "du" passar däremot alltid. Lätt som en plätt! Niandet till en person är ett irriterande och enligt min mening fullständigt onödigt beteende, och jag mår dåligt varje gång någon niar mig och jag inte protesterar efteråt. (Man 30–40, doktorand)

Bland orsakerna till att niande upplevs som negativt nämns bl.a. att man känner sig gammal (exempel 3) och att det skapar avstånd (exempel 4).

- (3) Om jag blir niad känner jag mig som 100 år gammal. (Kvinna 60–70, journalist)
- (4) Det irriterar alltid att bli niad oavsett av vem. Det känns som att den som niar försöker skapa ett onödigt socialt avstånd mellan oss. (Man 30–40, lärare)

Samtidigt finns det också de som uppger att de konsekvent niar till exempel obekanta och äldre personer (exempel 5). Vissa uttrycker starkt att de själva vill bli niade (exempel 6) medan andra uppskattar att bli duade trots att de själva niar (exempel 7). Niandet motiveras oftast med artighet och respekt för den tilltalade som i exempel (5) (jfr t.ex. Clyne m.fl. 2009, 43–45; bidrag om olika språk i Kluge & Moyna 2019).

- (5) Niar oftast obekanta människor av vana. Äldre människor likaså. Jag tycker det finns en viss artighet i att nia, kan inte alls förstå hur folk upplever det kränkande. (Man 19–30, pedagog)
- (6) [Niar] Äldre obekant människa. Jag hatar när unga människor duar mig. (Kvinna 50–60, forskare)
- (7) Jag niar alltid obekanta äldre personer, även om jag själv blir häpen om någon niar mig. Detta gäller personer som jag uppfattar som 60+. Själv uppskattar jag att bli duad också om jag är över 60. Speciellt om unga duar! Själv tycker jag det känns

helt naturligt att nia äldre personer om man inte s.a.s. kastat titlarna. (Kvinna 60-70, pensionär)

För vissa informanter spelar det ingen roll om de blir duade eller niade (exempel 8; Södergård 2020a) och vissa duar eller niar enligt humör, ibland också unga personer för att se hur de reagerar (exempel 9).

- (8) "Du" eller "ni" spelar ingen roll för mig och väcker inga känslor. Ingendera känns fel. Ibland påpekar jag vänligt att man inte behöver nia mig. Det är inget problem. (Man 50-60, redaktör)
- (9) Jag använder både du och ni, beroende på humör. Jag kan till och med nia unga personer, mest för att se hur de reagerar. Det händer sig rätt ofta att jag niar okända personer. Hmm, kanske för att jag gillar ett lite uppstylat språk. Dock har jag inga problem med att också dua folk. Som sagt, som det faller sig. (Man 60-70, pensionär)

Personer som klart föredrar duande, niar ibland eller ser niande som positivt finns i alla åldersgrupper. Flest positiva svar gällande niande hittar man ändå i två åldersgrupper: informanter födda på 1960-talet och informanter födda efter 1990. I exempel (10) uttrycker en informant född på 1960-talet att han vill bli niad av okända (se även exempel 6). I exempel (11) uttrycker å andra sidan en informant född på 1990-talet att han ser fram emot att bli niad även av yngre personer, vilket kunde ses som ett utslag av det s.k. nya niandet av kontinental typ (jfr Mårtensson 1986).

- (10) Okända skall nia mej, basta! Känner mej stött om nån duar. (Man 50-60, militär)
- (11) Jag önskar att yngre personer någon dag skulle nia mig men förväntar mig inte det hända ännu under de kommande 20 åren. (Man 19-30, kulturproducent)

4.2 Tilltal inom yrken

I de studier av tilltal som gjordes inom forskningsprogrammet "Interaktion och variation inom pluricentriska språk" (se ovan) framkom det att niandet i finlandssvenska – då det förekommer – verkar vara knutet till vissa yrkesroller och rutiner i institutionella samtal, särskilt servicesamtal (Norrby m.fl. 2015b; 2018; se även Fremer 1996 samt Lappalainen 2015 gällande motsvarande tendens i finska). Också i frågelistsvaren som vi analyserar här lyfts niande just inom servicebranschen fram av många (exempel 12-14). Mest självklart verkar serviceniandet vara för yngre informanter (exempel 13, 14).

- (12) Har jobbat inom olika servicebranscher (bank, reception, turism, restaurang, café och städning) och alltid niat mina kunder. En del kunder menar att: "är jag så gammal att du måste nia mig?" men ändå tyckt om det. (Kvinna 50-60)
- (13) Har jobbat i en klädfär, och då niade jag i princip alltid kunderna. (Kvinna 19-30)

- (14) Jag niar alltid kunder i kundbetjäning. Det är alltid ni även om personen vore yngre än en själv. (Man 19–30)

Vissa informanter anger att de alltid niar personer över en viss ålder, till exempel personer äldre än 40 (exempel 15) eller 50 (exempel 16).

- (15) På jobbet niar jag oftast, förutom folk under ca 40. Alltså passagerare. (Kvinna 50–60, sjöman)
- (16) Niar +50 kunder genomgående. Om man varit länge i serviceyrken utvecklar man ett bra öga för om man ska hålla sig till ni eller om det kommer att uppfattas som uppstylat eller rentav snorkigt. Kundens kroppsspråk, klädsel och allmänna uppförande, hälsning och sätt att tala brukar ge bra fingervisning om vad som passar bäst. (Kvinna 60–70, pensionär)

Åldersniande av detta slag är vanligt också i servicesamtal på finska (Lappalainen 2015). Informanten i exempel (16) noterar dock att vissa kunder kan uppfatta *ni* som snorkigt (jfr Yli-Vakkuri 2005), varför det gäller att iakttä kundens eget beteende för att bedöma vilket tilltal som passar bäst. Också informanten i exempel (17) betonar vikten av att läsa av kunder:

- (17) Alltid Ni. Om det är så att man kan läsa av återkommande kunder så kan man Dua dem för att de ska känna sig mer bekanta. (Kvinna 40–50, busschaufför)

Samtidigt finns det många informanter som konstaterar att de alltid duar eller duar i sin yrkesroll inom service:

- (18) Vad jag minns duade jag friskt. Hade ett serviceyrke. (Kvinna 80–90, pensionerad bibliotekarie)
- (19) Jag har jobbat inom servicebranschen med teknisk rådgivning så jag har naturligtvis blivit tvungen att lägga upp nån sorts regel. Men i avsaknad av nån logisk definition på varför, när, var och hur samt det att själva idén med niande är absurd så har jag gått in för duandet. Det avslappnar de flesta iögonfallande väl. Niandet har en tendens att göra kontakten spänd. Den gör ett avstånd mellan kund och personal. Det finns ingen orsak till det. (Man 60–70, IT-expert)
- (20) Jag har jobbat med kundbetjäning i flera olika former och tycker så gott som alltid att "du" är det naturliga att tilltala kunderna med. (Kvinna 30–40, kanslist)

Andra berättar att de övergått till duande (exempel 21) eller fortsatt dua trots negativ respons från vissa kunder (exempel 22).

- (21) Tidigare, då jag arbetade inom servicebranschen, niade jag nästan alla kunder, tills de bad mej dua. Nuförtiden känner jag dem jag server, så det skulle kännas pinsamt att börja nia. (Kvinna 50–60, ledningens assistent)

- (22) När jag jobbade i butik blev jag en gång tillrättavisad av en äldre dam som jag duade i frågan "haluutko kuitin ['vill du ha kvitto']". Detta fick mej att fundera på saken men jag ändrade inte min praxis. Niande känns onaturligt för mej. (Kvinna 30–40, översättare)

Ett annat yrke som kommenteras av flera informanter är sjukvårdarens. Medan den 30–40-åriga sjukskötaren i exempel (23) upplever det som svårt att dua patienter som är över 50 år, duar den lite yngre förstavårdaren i exempel (24) alltid patienter (Södergård 2020b).

- (23) Som sjukskötare niar jag alla ca över 50 åriga patienter och har t.o.m. svårt att övergå till att dua även om personen ber om det. Speciellt om det är en över 80 årig patient, men de ber även väldigt sällan om att bli duade. (Kvinna 30–40, sjukskötare)
- (24) Jag arbetar inom sjukvården (akutvård) men även där tycker jag att man kan använda du. Det känns mer personligt. Tar nån illa upp så är det så. Huvudsaken är att man ändå är trevlig. (Kvinna 19–30, akutvårdare)

Vissa äldre informanter påpekar att man tidigare förväntades undvika duande inom yrket:

- (25) I yrket tilltalade man kunder med titel och namn. Man skulle akta sig för att nia, det togs ibland illa upp. (Kvinna 80–90, arkitekt)
- (26) Ännu på 1980-talet niade jag äldre människor som jag skulle intervjua (jag jobbade på YLE) tills de sade att jag kan säga du. (Kvinna 70–80, pensionär)

Niandet fortsatte som exempel (26) illustrerar i vissa sammanhang också efter du-reformen kring 1970 (se avsnitt 2 ovan). Att niande har kunnat uppfattas som problematiskt på ett liknande sätt som i Sverige (Ahlgren 1978) också i Finland framgår av exempel (25) (jfr Mara & Huldén 2000, 19–21).

4.3 Variation

Också i fråga om vilken variation som förekommer mellan olika regioner, varieteter och språk går åsikterna isär bland informanterna. Exempel (27)–(29) illustrerar detta. Medan informanten i exempel (27) bedömer niande som vanligare i Helsingfors än i Österbotten, tror informanten från samma område i exempel (28) att niande är vanligare i Österbotten. En tredje informant från samma område uppger att hon inte har lagt märke till några geografiska skillnader (exempel 29).

- (27) Har märkt mer niande i Helsingfors än i Österbotten. I Jakobstad är det ovanligt att någon niar. (Kvinna 30–40, copywriter)

- (28) Jag tror kanske att vi niar varandra lite mer här i Österbotten, men det kanske jag bara tror för att vi är lite mer konservativa överlag. (Kvinna 30–40, studerande)
- (29) Jag har inte märkt av några geografiska skillnader. (Kvinna 30–40, service-sakkunnig, Österbotten)

Rätt många informanter uppger som informanten i exempel (29) att de inte noterat några skillnader i tilltal mellan olika områden, olika varieteter eller svenska och finska. Informanten i exempel (30) konstaterar emellertid att Åland är som Sverige medan duande i övrigt är vanligast i svenska Österbotten och i skärgården. I exempel (31) konstaterar informanten att Österbotten, inte bara Åland, är påverkat av Sverige. Han noterar vidare att duande är vanligare bland svenskspråkiga och att niande är vanligare i Helsingfors. (Liknande uppfattningar om regionala skillnader har också rapporterats i tidigare studier, se Norrby m.fl. 2007; Mara & Huldén 2000, 19–20.)

- (30) Jag tror att duandet är mest utbrett i svenska Österbotten och bland den svenskspråkiga skärgårdsbefolkningen. Åland är i detta avseende precis som Sverige. (Man 80–90, pensionerad lärare)
- (31) Jag tror att vi i Österbotten är influerade av Sverige. Fredrik Lindström, som är språkvetare (och domare i På Spåret) har sagt att man niade neråt. Man sa inte ni åt kunder eller högre personer. Man kunde använda omskrivningar och passiv form som "vad får det vara" "vad önskas" osv. Jag har också märkt att servicepersonal som har svenska som modersmål duar oftare än de som har finska som modersmål. Sen tror jag att niandet är mycket vanligare i Helsingfors. Eftersom det funnits polemik om niandet/duandet tror jag att det finns servicepersonal, som försöker känna in hur du vill bli tilltalad. (Man 70–80, kemist)

I de flesta kommentarer om dialekter konstateras att man inte niar på dialekt, vilket är fallet i exempel (32) som gäller Ekenäs. I exempel (33) konstaterar informanten dock att det går utmärkt att nia på *kariska*, dvs. Karisdialekt. (Både Ekenäs och Karis hör till Raseborg.)

- (32) Som sagt, i dialekt duar man, använder mer "hördu" och duar ofta. Jag har bott 20 år i Ekenäs (eeknees), i början förvånade det mej med allt duande t ex när taxichauffören säger "tack ska du ha" när jag betalade. Jag tyckte det var lite påträngande. Nu duar jag själv friskt och njuter av dialekten [smiley] (Kvinna 50–60)
- (33) Helt på samma sätt. Går utmärkt att nia på kariska [Svar på fråga 4, se avsnitt 3]. [...] Tror vi är mera konservativa och benägna att nia på landsorterna. Storstadsborna anser sej vara urbana och öppna och hurtiga. Detta en hypotes, men där ligger något av sanning [Svar på fråga 6]. (Man 60–70)

Informanten i exempel (33) ser niandet som generellt vanligare på mindre orter, vilket han inte är ensam om (jfr Mara & Huldén 2000, 21 om hur niandet tidigare uppfattades som högaktande på landsbygden). Att se niandet som ett storstadsfenomen är ändå en mer frekvent uttryckt uppfattning i materialet

(exempel 34). Helsingfors nämns i många svar (exempel 35), men också kontrasten mellan till exempel Åbo och Åbolands skärgård lyfts fram i materialet (exempel 36).

- (34) Min upplevelse är att det här är ett storstadsfenomen, eller i alla fall ett stadsfenomen. (Kvinna 60–70, journalist)
- (35) Kanske skärgården håller mer på ni om icke-skäribor? Och i butiker i H:fors används nästan alltid ni, på båda språken. (Man 60–70, pensionerad företagare)
- (36) Aldrig ni i t ex Korpo medan det fortfarande används lite i t ex Åbo. (Kvinna 50–60, lärare)

Kopplingen mellan niande och högre sociala skikt nämns av flera informanter (se Clyne m.fl. 2009, 68 för liknande kommentarer i tidigare studier). Informanten i exempel (37) konstaterar att de som uppfattar sig som finare brukar använda *ni*, och informanten i exempel (38) beskriver niande som högtravande. I exempel (39) ses kopplingen mellan niande och social klass som utmärkande särskilt för Helsingfors.

- (37) Folk som tror dom är lite finare brukar säga ni. (Kvinna 50–60, lokalvårdare)
- (38) Jag ser nog ingen större skillnad på svenska och finska i det här avseendet, men ni formen på östnyländska dialekter känns nog mycket högtravande, där är det nog duande som gäller, om man nu inte talar med grannkommunens kyrkoherde. (Man 70–80, ingenjör)
- (39) Ju närmare huvudstaden man kommer desto vanligare blir det att speciellt äldre människor i högre klasstillning förväntar sig niande. I övrigt tycker jag att duandet används ganska genomgående i hela Svenskfinland. (Man 30–40, journalist)

Niandet i finska kommenteras av flera informanter. Många konstaterar att man niar mer på finska medan andra anser att det inte finns några större skillnader mellan språken. Informanten i exempel (40) konstaterar att han inte kommit på hur man ska göra på finska och helt enkelt beslutat att dua också på finska. Informanten i exempel (41) konstaterar däremot att niandet i butik så småningom föll bort på svenska – men inte på finska (jfr Wide m.fl. 2019, som undersökt tilltal i läkar-patientsamtal och visat att niande är något vanligare på finska än på finlandssvenska).

- (40) Jag har funderat på om jag borde nia folk när jag pratar finska. Men vet inte riktigt var jag borde dra gränsen för vem jag niar i så fall, så har bestämt att jag alltid duar eftersom niandet känns väldigt onaturligt för mig. (Kvinna 30–40, journalist)
- (41) Då jag började extraknäcka i en butik 1979 var det viktigt att nia kunderna, speciellt de som var äldre. Det fanns förnäma damer som riktigt sade till om man duade dem i misstag. Däremot kunde höga chefer genast lägga bort titlar och ni, fast man bara var en gymnasieelev. I stan niade man mer än på landsbygden dit jag flyttade som 19-åring. Här på landsbygden hörde det till "denskandet" att man niade. Om

man använde den och det och niade andra var man definitivt en stadsbo. Niandet föll nog snabbt bort också i yrkesrollen, men inte på finska. (Kvinna 50–60, pensionär)

Att niandet är på väg att öka igen kommenteras av vissa informanter, särskilt de som bott utomlands som informanten i exempel (42). Skillnaderna mellan Finland och Sverige lyfts också fram i vissa svar, till exempel av informanten i exempel (43).

- (42) Jag brukar berätta att i Finland duar vi alltid, att det bara är typ presidenten som jag inte skulle dua. Men på senaste tid då jag t.ex. skött bankärenden eller dylikt i Finland så har jag märkt att man börjat nia. Jag känner mig onaturlig med niandet i Finland och föredrar verkligen att dua/bli duad. (Kvinna 40–50, administrativt yrke)
- (43) Använder "du" i kontakter till Sverige. Är mer benägen att använda "ni" i kontakter till Finland. (Kvinna 50–60, översättare)

Att svenskspråkiga i Finland generellt är medvetna om att duande är vanligare i Sverige har konstaterats även i tidigare studier av rapporterat bruk av tilltal (se Clyne m.fl. 2009, 146; Norrby m.fl. 2007, 25). I de autentiska servicesamtal från till exempel teaterkassor som vi samlade in inom forskningsprogrammet IVIP (se Norrby m.fl. 2021) kunde vi även belägga den anpassning till sverigesvenska mottagare som informanten i exempel (43) talar om (Nilsson m.fl. 2015).

5 SLUTSATSER

Sammanfattningsvis kan man konstatera att svaren i frågelistan bekräftar att det finlandssvenska tilltalskicket karaktäriseras av förhållandevis stor och inte helt lättfångad variation. Även om man kan se tendenser till mer frekvent niande inom vissa åldersgrupper, vissa yrken och även vissa sociala skikt förekommer det stor variation till exempel bland personer i samma ålder från samma område och personer i samma ålder med samma yrke. Frågelistsvaren bekräftar sålunda tidigare tendenser som belagts i studier av rapporterat bruk (Clyne m.fl. 2009; Norrby m.fl. 2007) samt tilltalspraktiker i autentiska servicesamtal (Saari 1995; Fremer 1996; Norrby m.fl. 2015b, 2018; Wide 2016) och i läkare-patientsamtal (Norrby m.fl. 2014; 2015a; Wide m.fl. 2019) som alla visat att tilltalspraktikerna i Finland pekar åt två håll. Duande är klart vanligare, men niande förekommer som en resurs som också kan utnyttjas (i vissa sammanhang). Vilket tilltal man väljer verkar i rätt hög grad handla om personliga val: hur man själv förhåller sig till social närhet eller distans. För många är valet förknippat med starka personliga preferenser och både duande och niande väcker starka och ibland diametralt motsatta uppfattningar. Detta pekar på att valet av tilltalsform för de flesta inte är neutralt utan starkt laddat samtidigt som talaren inte kan vara säker på hur motparten uppfattar bruket. Det oaktat ser vi en viss tendens i frågelistmaterialet till att sammanhang där social skiktning spelar (eller upplevs

spela) en roll verkar leda till starkare uppfattningar om vad som anses lämpligt eller inte.

Finland är uppenbarligen fortfarande – trots utbrett duande – ett land där både duande och niande kan upplevas som starkt positivt eller negativt, både på svenska och finska (Yli-Vakkuri 2005). Att navigera i ett sådant pragmatiskt landskap kan vara utmanande för språkbrukarna, men desto mer intressant för oss språkforskare eftersom tilltalsmönster reglerar språkbrukarnas uppfattningar om interpersonella relationer och normativa orienteringar i samhället. Kort sagt kan tilltalspraktiker ge oss vidare insikter i hur språk, nation och kultur hänger tätt samman (jfr Norrby m.fl. 2021, 129–131). Förutom att det, som vår studie visar, förekommer individuell variation och personliga preferenser i finlandssvenskt tilltalsbruk kompliceras bilden ytterligare av den rådande språkkontaktsituationen. Trots att tilltalsskicket i finska och svenska i Finland är mycket snarlikt är niande och undvikande av tilltal något vanligare i finska (Wide m.fl. 2019), vilket ytterligare kan bidra till variation och osäkerhet bland finlandssvenska språkbrukare (Nyblom 2006). Valet av tilltalsmönster i finlandssvenskan påverkas således både av kommunikativa mönster i sverigesvenskan och finskan. Ett sätt att uttrycka detta är att finlandssvenskan i tilltal liksom i kommunikativa mönster över lag befinner sig mitt emellan det sverigesvenska och det finska språklandskapet.

MATERIAL

Södergård, Lisa. *SLS 2347 Duande och niande - hur gör vi i dag?* (2019–2020). Publicerades på SLS webbplats och i *Källan* 2/2019. Hämtad 9.10.2021. <https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLS+2347>.

LITTERATUR

- Ahlgren, Perry 1978. *Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Clyne, Michael, Norrby, Catrin & Warren, Jane 2009. *Language and Human Relations. Styles of Address in Contemporary Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fremer, Maria 1996. Personlig referens i servicesituationer. Svenska och finska samtal från Helsingfors, Stockholm och Uppsala i en jämförande analys. Opubl. magisteravhandling i nordiska språk. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Fremer, Maria 2019. Finlandssvenskt tilltal. I: Tandefelt, Marika (red.), *Finländsk svenska från 1860 till nutid*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 415–429.
- Hakulinen, Auli 1987. Avoiding personal reference in Finnish. I: Verschueren, Jef & Bertucelli-Papi, Marcella (red.), *The Pragmatic Perspective. Selected papers*

- from the 1985 International Pragmatics Conference. Amsterdam: Benjamins. S. 141–153.
- Hoffmann, Linus 2018. Professor i nordiska språk om att nia och dua: det finns inget rätt eller fel – men historiskt har niande en gång betytt att man haft en lägre social status. *Radio Vega Åboland* 18.11.2018. Hämtad 9.10.2021. <https://svenska.yle.fi/artikel/2018/11/18/professor-i-nordiska-sprak-om-att-nia-och-dua-det-finns-inget-ratt-eller-fel-men>.
- Jalli, Ninni & Pajusalo, Renate 2015. Samat keinot, eri käyttö. Puhuttelu Virossa. I: Isosävi, Johanna & Lappalainen, Hanna (red.), *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 105–134.
- Kluge, Bettina & Moyna, María Irene (red.) 2019. *It's not all about you. New perspectives on address research*. Topics in Address Research 1. Amsterdam: Benjamins.
- Lappalainen, Hanna 2015. Sinä vai te vai sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä. I: Isosävi, Johanna & Lappalainen, Hanna (red.), *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 72–104.
- Mara, Johanna & Huldén, Lena 2000. "Långväga främmande tar man i hand när man hälsar". Hälsningsvanor, tilltal och omtal i Svenskfinland under 1900-talet. *Källan*, nr 2.
- Mårtensson, Eva 1986. *Det nya niandet*. Nordlund 10. Lunds universitet: Institutionen för nordiska språk. S. 35–79.
- Nilsson, Jenny, Wide, Camilla, Norrby, Catrin & Lindström, Jan 2015. Accommodation and asymmetry in address patterns. The organization of interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. Föredrag presenterat på konferensen 14th International Pragmatics Conference (IPRA). Antwerpen, 26–31 juli 2015.
- Norrby, Catrin & Håkansson, Gisela 2004. "Kan jag hjälpa dig med något?". Om tilltal i en servicesituation. I: *Språk och stil*. NF, nr 13 (2003). S. 5–34.
- Norrby, Catrin, Nilsson, Jenny & Nyblom, Heidi 2007. Tilltalande tilltal? Om tilltalsskick i Finland och Sverige. I: *Språk och stil* NF, nr 17 (2006). S. 5–29.
- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny 2014. Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i läkare-patientsamtal i Sverige och Finland. I: Lindström, Jan m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors universitet: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. S. 343–352.
- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan 2015a. Interpersonal relationships in medical consultations. Comparing Sweden Swedish and Finland Swedish Address Practices. *Journal of Pragmatics*, nr 84. S. 121–138.
- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan 2015b. Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Norrby, Catrin & Wide, Camilla (red.), *Address practice as social action. European perspectives*. Basingstoke: Palgrave. S. 75–96.

- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan 2018. Positioning through address practice in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Beeching, Kate, Ghezzi, Chiara & Molinelli, Piera (red.), *Positioning the self and others. Social indexicality and identity construction*. Amsterdam: Benjamins. S. 19–49.
- Norrby, Catrin, Lindström, Jan, Nilsson, Jenny & Wide, Camilla 2021. *Interaktion och variation i pluricentriska språk. Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska. Rapport från ett forskningsprogram*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Santérus förlag.
- Nyblom, Heidi 2006. The use of address pronouns among Finnish and Finland-Swedish students. Special issue, *Australian Review of Applied Linguistics (ARAL)*, nr 29(2). S. 19.1–19.12.
- Paunonen, Heikki 2010. Kun Suomi siirtyi sinutteluun – suomalaisen puhuttelutapojen murroksesta 1970-luvulla. I: Lappalainen, Hanna, Sorjonen, Marja-Leena & Vilkuna, Maria (red.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 325–368.
- Saari, Mirja 1995. "Jo, nu kunde vi festa nog". Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier*, nr 36. S. 75–108.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Södergård, Lisa 2020a. Duande och niande – hur gör man i dag? SLS-bloggen 3.9.2020. Hämtad 9.10.2021. <https://www.sls.fi/sv/blogg/duande-och-niande-hur-gor-man-i-dag>.
- Södergård, Lisa 2020b. Duande och niande – sociala roller, plats och tid inverkar. SLS-bloggen 10.9.2020. Hämtad 9.10.2021. <https://www.sls.fi/sv/blogg/duande-och-niande-sociala-roller-plats-och-tid-inverkar>.
- Tandefelt, Marika 2013. *Prima vara! Språk- och stilhistoriska studier i finlandssvenska och svenska varuhusannonser under 1900-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Wide, Camilla 2016. Kommunikativa skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk. I: Gustafsson, Anna W. m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning 34*. Lund: Lunds universitet. S. 39–62.
- Wide, Camilla, Lappalainen, Hanna, Rouhikoski, Anu, Norrby, Catrin, Lindholm, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny 2019. Variation in address practices across languages and nations: A comparative study of doctors' use of address forms in medical consultations in Sweden and Finland. I: *Pragmatics*, nr 29(4). S. 595–626.
- Yli-Vakkuri, Valma 2005. Politeness in Finland. Evasion at all costs. I: Hickey, Leo & Stewart, Miranda (red.), *Politeness in Europe*. Clevedon: Multilingual Matters. S. 189–202.